

Szentkuthy Miklós európaisága¹

Vajon jelent-e még manapság valamit az európaiság kifejezés? Vagy csupán egy hangzatos fogalom, amin mindenki ért valami számára tetszőlegesen? Globalizálódott világunkban mit értünk rajta?

Szokás az európai értékek válságáról beszélni. De melyek ezek a válságba került értékek? Honnan nézzük, milyen szempont szerint rangsoroljuk ezeket az értékeket? Ha így nézzük, ezzel az a baj, hogy az értékeket légüres térben egymástól elválasztva, és ezzel talán az életben betöltött szerepüktől megfosztottan szemléljük.

Tehetünk egy másfajta kísérletet is.

Ez esetben az európaiság, európai érték nem valamiféle előzetesen elgondolt, elvárt betöltését jelenti, hanem *utólagosan* telítődik jelentéssel. Ekkor nem az értékből indulunk ki, nem egy elvont európaiságból, hanem sokkal „földhözragadtabban”: a térből és témákból. Egész egyszerűen, ha egy irodalmi mű európai térben, az európai történelem jellegzetes témáit dolgozza fel, az európai irodalom, művészet jellegzetes alkotásaira utal, akkor „európaibb”, mint az olyan mű, amelyben mindezek nem fedezhetők fel.

Szentkuthy esetében viszont van valami más is.

Ott van mindjárt az *Önarckép álarckokban* címmel ellátott regénysorozat roppant feladatvállalása. Mert kiket céloznak meg portrék gyanánt? Nem mások ezek, mint Dürer, Goethe, Mozart, Haydn, Händel – tehát az európai kultúra legnagyobbjai. Írónk másutt Szent Ágostont, Casanovát értelmezi, műveikhez széljegyzeteket ír (*Ágoston olvasása közben, Széljegyzetek Casanovához*). Schütz Antal háromkötetes szentéletrajzát olvassa, inspiráló hullámainak meglovagolja. Reáltudományokban való naprakész tudását beolvasztja a *Prae*-be. Utazásélményei: terek, városok, múzeumok, katedrálisok regényeiben minduntalan megjelennek. Képek, zenék, épületek, formák óriási kavalkádja (bábeli hangzavara?) mindenütt.

Szentkuthy esetében az európaiság több, mint visszatérő helyrajz és téma. Nála az európaiság a fő mondanivaló.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978) író, kritikus, egyetemi oktató. Kolozsváron él. Legutóbbi kötete: *Önreflexív alakzatok Krúdy Gyula prózájában* (GlobeEdit, 2017).

1 Jelen esszé az NKA Szépirodalom Kollégiuma pályázat támogatásával készült.

(A város)

Szentkuthy ízig-vérig városi ember és író. A város mint térstruktúra egyszerre színpad és nézőtér számára. A tér már maga is egy óriási díszlet, lepel, ami látni tanít. Egy olyan díszlet, amelynek idegenségében önmagunkat fedezzük fel. A város a legteljesebben nem én, az énen kívül álló adott forma. Ebben a nem énben kell mégis magunkat megtalálni.

Szentkuthy számára az épület szemlélése már lakozás. Az európai katedrálisok mint építészeti formák leírásaiban otthon teremődik. Az oszlopfő rejtett zugai emberi drámák rejtekhelye. A hideg kőből virágminta indázik. „Illatosabb ez a semleges súlyosság, mint egy virág, színesebb ez a szürkesség, mint egy dzsungel, és bonyolultabb szerkezetű, mint egy halom lélek” – Szentkuthy a múlt köveiről mondja mindezt.

Szentkuthy vallásos volt ugyan, de a maga módján, a templom nem elsősorban a vasárnapi misék szent tereit jelentette számára. Mint ahogy a képek sem az eminens diák leckefelmondásaként kapnak helyet a művekben. Előbb van a lecsupaszított forma, szín, rajz, alak, aztán az értelmezés. Az értelmezés előfordul, hogy a blaszfémiát súrolja, egyáltalán nem áhítatos. Minden elvárást megelőző látásmód.

Szentkuthy a terézvárosi Lehel utca 8. szám alatt látta meg a napvilágot. Erről a fojtott kispolgári miliőről a mindössze 19 évesen papírra vetett *Barokk Róbert* című regényében egy épp csak felnőttországba cseperedett, de még lényegében fiatal, kiforratlan késő kamaszhoz képest meglepő átéléssel ír. De már itt megmutatkozik a későbbi érett Szentkuthy: a színház-, könyv- és képrajongó. Egyáltalán nem valamiféle tisztultabb, harmonikus életet jelent mindez: a regényből az is kiderül, hogy ezt a fiatalembert már ekkor súlyos diszharmóniák gyötrik. Egyszerre gyermek és démon, akinek burjánzó képzelete folytonos táplálást kíván. A könyv, a kép, a színház mind egyfajta végzet, tudja, hogy önmagában, tisztán látni nem lehet, csak valamin keresztül.

„Néha hallom, mint a teniszlabdát, amint visszaverődöm, visszapattanok az idegen falakról pőre magamra” – mondja a beszélő az *Alázat kalendáriumában*.

(Vallás)

Szokás az európai kultúra keresztény gyökereit hangoztatni. (Mint amely manapság már folytonos emlékeztetésre szorul.) Ilyenkor a vallással szorosan összefonódott művészet kultúrtörténeti szerepére gondolunk. Egy olyan világlátásra, amely napjaink szekularizált világában már átélhetetlen.

Szentkuthyt katolikusnak keresztelték. Katolicizmusát mindvégig megtartotta annak ellenére, hogy nem volt rendszeresen templomba járó. Ez a katolicizmus viszont más volt, mint az átlagember valláshoz tartozása, amiben benne van a szokások szolgálai követése is.

Szentkuthy katolicizmusa démoni. Nem a túlvilág felé törekvő, hanem nagyon is evilági katolicizmus. Nem testetlen, légies, nem is elvekbe kövesedő. Ízes, szagos, színes katolicizmus. A történelem kosztümös színházában előadott-szemlélt komédia vagy véres rémdráma. A sorok mögött az olvasó érzi azt a mindent látó szemet, amely, miközben nézi, nevet a számára előadott színjátékon.

És az abszolútum, avagy Isten? – nevezzük bárhogy – kérdezheti joggal az olvasó.

„Tulajdonképpen nem testből és lélekből állunk, hanem három részből: testből, lélekből és egy Istenhez-viszonyító örök érzékből” – mondja a *Narcisszusztükre* című kisregényben a címszereplő apja. Szentkuthy igazi nagy létproblémája volt, hogy miközben az írásban folyton meg akarta haladni önmagát – az írást transzcendentálta –, addig az életben mindent, ami *van*, a létezés okán elfogadott. Az erotika ezerarcúságát, sok nőt, sok könyvet, sok egymásnak elmentmondó gondolatot. Idegen volt tőle minden *egy-síkúság, egy-ügyűség*. Önmagát semmiféle elvnek nem kötelezte el véglegesen. Irtózott minden lezárt gondolattól. Aszkézis csakis az önművelésben, olvasásban, a napi penzumként végigvitt írásban létezett számára.

És akkor vissza Narcisszusz apjához.

Hosszú elmélkedésében katolicizmusát a reformátorral való szembeállításban ragadja meg. A reformátor azt hiszi, hogy a „testben és történelemben ott van az igaz, a helyes, a logikus és a célszerű magva, az emberek csak elrontották, de ők maguk éppúgy egy kis jóakarattal rendbe is hozhatják”. A katolikus ezzel szemben hisz az örültségben. Hogy a test és a történelem már eleve örültség. Szentkuthy itt, ebben a regényében, de másutt is sokat elmélkedik a gondolkodás – mint ami méltó erre a névre – lezárhatatlanságán. Ez vajon nem örültség-e? Itt van ennek a gondolatnak az alap-paradoxonja: bár az örültségek léteznek, de mindaz, aki ezeket az örültségeket létre akarja, nem más, mint az „Isteni Bölcsesség”.

Szentkuthy úgy katolikus, hogy kívül áll a katolicizmuson. Nem a hittételek katonája, nem elkötelezett egyházfi, nem is üdvösségét féltő laikus. Épp ez a szabadság teszi érzékennyé egy másfajta katolicizmus iránt: a tradícióval blaszfém módon való ölelkezésre. Egy olyan barokk érzékiségre, amelynek igazsága nem a szóban kiizzadt gondolat, hanem a testi közelség határátlépése.

Minden, ami van, egyszerre szentség és szentségtörés.

(Kép és zene)

Megint csak az alapokig kell lemenni Szentkuthy szerint. Még minden ábrázolás előtti vonalig, még minden zenemű előtti hangig. Ha a zene értelme a hang, a hang megszólaltatása, a képé a festéknyom, a vonal, a rajz. Szentkuthy számára a művészet semmit sem jelent. Csakis *egyes* képek – a festék valahogyan való elrendezése a vásznon – *itt és most* hallott hangi harmóniák léteznek számára.

Haydn, Mozart, Händel – megannyi zeneszerző, akikről Szentkuthy regényt ír. Mit akar általuk elmondani? Mindhárom regényben *valaki más* mondja el élettörténetüket, egy-egy hús-vér narrátor. Aki nem melleleg jól ismeri az adott zeneszerzőt. A narráció egy színpadi játékot követő-kommentáló nézőtéri tekintet. Vibráció, változás, pátosz magasából bábszínházi bumfordiságba való zuhanás. Akárcsak egy igazi színházban.

A zenében, különösen a színpadi zenében a maszk a zenei világ része.

De ha a díszleteket nem igénylő hangszeres európai zenét nézzük, a zene pátosza nem túlozza el szükségszerűen az érzelmet az érzélem megmutatása kedvéért? Nem szükséges ehhez vajon egy belső, láthatatlan színpad? Elég, ha csak a zene drámai hatását: a feszültség és oldás dinamikáját vesszük figyelembe.

Szentkuthy írásmódja ráirányítja a figyelmet az európai zene színpadra való ráutaltságára.

Szentkuthy ugyanúgy szerette és élvezte az absztrakt festészetet, mint a figuratívát. Picasso és Rembrandt – két szélső pólus ugyan, de a tiszta formákban való gyönyörködtetésben mégis egyek. Ugyanúgy a zenében is az absztrakt, a matematizált zenének aposztrofált fúga csak annyira matematizált, amennyire a szerelem – állítja *Az egyetlen metafora felé* című naplójában. „Ha már éppen mérlegelni és hierarchizálni akarunk, tény, hogy a fúga ezerszer inkább hangerotika, mint hangmatematika: maximális agyonfogdosása egy melódia-idomnak.” Ha van képleírás – és Szentkuthynál minden bizonyval van –, akkor a zenét is le lehet írni – mindenesetre az említett kötetben való fúga bemutatása Szentkuthy zeneleírásainak egyik legérzékibbje. Szentkuthy itt is, a zenében is lát: indázó, kígyózó vonalakat, mikroszkopikusan kinagyított taktusokat. Persze ne tévesszen meg minket, olvasókat az erotika és matematika zenei szembeállítására. Csak azért lehet őket kijátszani egymás ellen, mert egyek: a matematika végső pontja már anarchia, és fordítva.

Rend és anarchia nem kizáró fogalmak Szentkuthy esetében.

A mai kor emberének egyik nagy dilemmája európaiság és nemzethez tartozás egyidejűsége. Mit jelent európainak lenni egy kis nemzet határain belül? Szentkuthy erre a kérdésre már a saját életén belül választ kínált, amikor ösztöndíjas időszaka után, 1949-ben Londonból hazaérkezvén leszállt a Keleti pályaudvaron. Tudta, hogy mint író és embert nem várják nagy dolgok, sőt nehéz éveknek néz elébe. Így is történt: megérkezése után elbocsátották az Árpád Gimnáziumból azzal a cinikus kijelentéssel, miszerint nem gondolták volna, hogy hazajön. Mégsem tudott volna külföldön élni, tudta, hogy csak itthon lehet *magyar európai* író.